

Jedan od mnogih salona veleposjednika g. Ehrmanna u dvoru Jastrebarsko

dugotrajni priepor god. 1694. Kako je to tada uređeno, osta sve do godine 1848. jedino što je god. 1699. vlastelinstvo jastrebarsko prisvojilo si pravo maltarine.

Spomenuti Ivan Hrvoj, premda bijaše veliki nasilnik, to je ipak svoju uspomenu donekle popravio. On se pobrinuo za duševni

napredak Jastrebarčana, pošto je oporukom ostavio zemlje i jedan funduš u trgovištu, koje bilo namienjeno uživanju jastrebarskoga školnika.

Po originalnim ispravama napisao:

E. Laszovski

KO JE PISAR DUBROVAČKOG »LIBER STATUTORUM DOANE«?

Najlepši rukopis u gotičkoj minuskuli što ga poseduje dubrovački arhiv, ujedno i jedan od najlepših rukopisa Jugoslavije u toj vrsti pisma, je dubrovački »Liber statutorum doane«. Proračunato jednakomerni potezi kaligrafa i ukusni inicijali sa linijskom ornamentikom stvaraju neobično estetski utisak. Šteta je što je rukopis oko 200 godina služio carinskim činovnicima Dubrovnika kao priručnik, te je od toga njegov izgled mnogo stradao. Radi lepote njegove nije čudo što je do sada 2 puta objavljivani, prvi put od Eitelbergera¹ kao dokumenat umetničkog stvaranja u Dalmaciji srednjega veka, ali to izdanje je loše radni premnogo pogrešaka u čitanju, drugi put mnogo savesnije i tačnije od Mihajla Peterkovića² kao prvovrstan izvor

¹ Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens, Wien, 1884.

² Statuta doane civitatis Ragusii. Izvori za ist. Južnih Slovena, Ser. V, Knj. 1. Beograd, Srp. kr. akad. 1936 (str. 385 sl.).

za kulturno-ekonomsku istoriju naših zemalja i napose Dubrovnika. Ni jedan, ni drugi editor nije se upuštao u zanimljivo pitanje čija je ruka stvorila ovaj spomenik od tolike umetničke vrednosti. Rešenje toga pitanja ipak nije nemoguće i rukopis sam daje osnove za rešavanje bar do stepena verovatnosti.

Jasno je da Dubrovnik godine 1277, kada je pisan »Liber statutorum doane«, kao što se u njegovom naslovu pominje³, nije mogao da obiluje rukama koje bi bile u stanju i sposobne da stvore takvo umetničko delo. Mereći sa tadanjim merilom pismenosti i izvežbanosti, to je morala biti neka iznimno izvežbana i vešta ruka, kakva se ne može naći ne samo ne na svakom koraku, nego ni u svakom gradu. Kod čitanja rukopisa opaža se da su prvobitnoj jezgri toga carinskog zakonika pod kasnijim dubrovačkim knezovima dodavane naknadne dopune. Takvih naknadnih dopuna ima odmah iz prvih godina posle

³ Naslov v. niže!

rauerit i portu fag̃ d uno
 ligno talud soluat doane
 fag̃ ut pdictu e. Et si ca
 rannus exuauerit d fag̃
 fiuū ul analla soluat id
 qd soluat fagusin:—

bene ualeat dicta doana. rista
 tertium diem postq̃ ip̃e fagu
 sinus applicuerit fag̃. teneat
 dictam doanam ul pignus assi
 gnare dancus cois fag̃. Et
 qui contra fecerit. Soluat
 duplam doanam r p banno
 xxx unum qualibet uite.

41 **D**es Jhes georgio comes fag̃
 am uoluntate minoris r maioris
 consily r ai laudo ip̃i in publica
 conate congregati p somnu capu
 rum ut monis e Statum q̃ si
 citatus nauigant cu ligno
 fagusin: r mouerit se in ce
 necis ul de garcha. sine r ali
 quibus locis r uent ad aliquos
 fag̃ p quibz soluat unū doana
 p̃sonis ul sup̃stans illius
 lora ut dicit actu sic dancus
 ul teneat xxxiij diebus
 r no ut doane fag̃ ul teneat
 xij mensis in dancum qd

42 **I**tem nos Jhes georgio comes
 fag̃ cu uoluntate minoris con
 sily r magator. uolentes q̃ in
 cas doane melius p̃sonat
 rōis suspensio uellet ex inde statu
 inuis q̃ eligant quatuor dancus
 r unus scilicet ad sex menses.
 de q̃bz dancus duo teneant
 p̃sonat in dicto scilicet
 rōis ut doana i hora qua pul
 sicut campana rōis rōis r
 sedere in rōis usq̃ ad ho
 ram prandy. Et post prandy

izrade i izdavanja same jezgre. Ako je rukopis tih kasnijih dodataka identičan sa rukom koja je pisala jezgru zakonika, onda je to nesumnjivo dokaz da je rukopis pisalo neko lice koje je stalno boravilo u gradu. Faktički se vidi da je na pr. dodatak na fol. 11a i 11b koji se tiče Kotorana, a koji je dodatak za vreme kneza Marka Geno — taj je sa službom u Dubrovniku god. 1278—1280⁴ — pisan apsolutno istim rukopisom kojim i sama jezgra zakonika iz god. 1277. Rukopis toga dodatka između 1278 i 1280 ne razlikuje se od prvobitnoga ni veličinom slova, ni potezom, ni oblikom slova.⁵ Drugi dodatak, isto o Kotoranima, unet je za vreme kneza Ivana Đorđija koji je obnašao kneževsku čast g. 1282 do 1284.⁶ Taj dodatak iz vremena kneza Đorđija pisan je doduše sitnijim slovima, ali bez mnogo muke može se ustanoviti da je i ruka toga dodatka ista koja je pisala jezgru rukopisa, odnosno i dodatak između 1278 i 1280. Prema tome, ono lice koje je pisalo sam rukopis i prve njegove dodatke boravilo je u Dubrovniku najmanje od 1277 do 1284. Tko bi moglo biti to lice?

Ako pregledamo rukopise domaćih ljudi toga vremena, steći ćemo uverenje da među rođenim Dubrovčanima nećemo naći pisara toga rukopisa. Iz toga vremena poznati su nam rukopisi popa Ivana Prodančića, koji god. 1284 postaje dubrovački notar,⁷ dalje đakona Andrije Beneše, koji postaje jedan decenij kasnije naslednik Prodančićev,⁸ sem njih još rukopis nekolicine drugih, po imenu nepoznatih domaćih lica koja su unašala dodatke u rukopis »Liber de introitibus stationum et territoriorum communis«, čiji je glavni deo pisan također u ovo doba, naime g. 1282.⁹ Među svima ovim rukama ne nalazimo nijednu za koju bi mogli smatrati da je bila sposobna da izradi rukopis od kvaliteta našega »Liber statutorum doane«. Dakle, pisara ćemo morati tražiti po svoj prilici među strancima. Svi momenti govore za to da ga je pisao kakav stranac koji tih godina stalno

boravi u Dubrovniku. Jedini takav stranac koji bi dolazio u obzir kao autor toga rukopisa je tadanji dubrovački notar magister Tomazin de Sauere.

Međutim, čim se spomene ime Tomazina u vezi sa ovim rukopisom, odmah će svaki poznavalac dubrovačkog notarijata izneti više vrlo ozbiljnih prigovora, koji bi gotovo isključivali njegovo autorstvo. Prvo, magister Tomazin dokazan je kao dubrovački notar tek za početak 1278, i to indirektnim putem, pomoću indicija, dok prve od njegove ruke sačuvane knjige poteču tek iz jeseni 1278.¹⁰ Krajem juna 1277 piše još presbiter Petar kao dubrovački notar jednu listinu.¹¹ Prema tome, Tomazin nije mogao da septembra god. 1277 piše ovaj rukopis, pošto je tek početkom 1278 došao u dubrovačku državnu službu.

Drugo, sve Tomazinove knjige nose tipičan naslov »Liber »X«, tempore nobilis viri »Y«, comitis honorabilis Ragusii, scriptus per me Thomasinum de Sauere, sacri palatii et comunis Ragusii iuratum notarium«,¹² a naslov našeg carinskog zakonika glasi: »Liber statutorum doane, compillatus tempore nobilis et egregij viri domini Marci Justiniani, comitis honorabilis Ragusii... anno Domini 1277, indictione V, die penultimo septembris«. ¹³ Po dikciji podudara se naslov carinskog zakonika vrlo dobro sa drugim naslovima koji poteču sigurno od Tomazina, ali kao neobično pada u oči da se Tomazin u tome najlepšem svome rukopisu nije potpisao kao pisar, dok to u svima drugim rukopisima redovito čini.

No, sve te poteškoće oko početka službe magistra Tomazina i oko ispuštanja imena iz naslova mogle bi se prebroditi sa kojekakvim tumačenjima, ali se ne može prebroditi pitanje karaktera pisma. Od notara Tomazina sačuvano je u arhivskim knjigama Dubrovnika daleko više od 1000 strana rukopisa, ali taj njegov rukopis u knjigama temeljito se razlikuje od rukopisa »Liber statutorum doane«. Dok je carinski zakonik pisan lepom minuskulom, dotle su sve od njegove ruke u dubrovačkoj arhivi sačuvane knjige pisane kursivom,¹⁴ koja daje utisak temeljito različit od brižljivog, kaligrafskog pisma zakonika. Jedina Tomazinova listina, sačuvana na pergameni u originalu, od 30 oktobra 1285, ima

⁴ v. Bogišić-Jireček, Liber, stat. civit. Ragusii; (Mon. hist.-iur. Slav. merid., knj. IX) str. 460. Podatak Peterkovića (s. 390) da je Geno u službi g. 1280—1282 je pogrešan.

⁵ V. našu tablu, redak 1—6 prve columnae!

⁶ Na našoj tabli sav tekst od retka 7 dalje.

⁷ Sr. njegov rukopis kod G. Čremošnik, Dubrovački notar presbiter Johannes. Glas Srp. kr. akad. 171 (1936) s. 119. Faksimil je ispao hrđavo radi lošeg papira.

⁸ Andrijin rukopis v. G. Čremošnik, Kancel. i notar. spisi, (Zbornik za ist. jez. i knjiž. srp. nar. III od.), Beograd, 1932, tab. V i VI.

⁹ sr. G. Čremošnik, Liber de introitibus stationum et territoriorum communis. Glasnik Zemalj. muzeja XLVI (1934), str. 43 sl. i tablu!

¹⁰ G. Čremošnik, Dubrovačka kancelarija do god. 1300... Glasnik Zemalj. muzeja XXXIX (1927), str. 233.

¹¹ isto tamo, str. 232.

¹² Sr. Tomazinove naslove kod G. Čremošnik, Dubr. kancelarija... str. 242 sl.

¹³ Peterković M., l. c. str. 385.

¹⁴ Primer Tomazinovog pisma v. kod G. Čremošnik, Kancel. i not. spisi, tab. I i II!

doduše više elemenata minuskule,¹⁵ ali svejedno stoji još vrlo daleko od minuskule onog tipa, kakav nalazimo u carinskom zakoniku. Osobito kursivni oblik slova »d« sa petljom u toj listini jako otskače od minuskulnog »d« sa okomicom, koja je u carinskom zakoniku zavinuta u levo. Isto tako, slovo »s« u listini se spušta pod crtu, dok u zakoniku ostaje uvek na crti, itd.

Na taj način, koliko ozbiljnih argumenata govori za to da je Liber statutorum doane pisao magister Tomazin, još više momenata govori protiv takvog mišljenja. Slučaj koji u nauci igra ne malu ulogu omogućuje, ipak, rešenje toga pitanja bez ikakve sumnje. U arhivu samostana oo. Dominikanaca u Dubrovniku čuva se testamenat nekog dubrovačkog plemića Bučinića (Bocignolo) iz god. 1282. Taj testamenat omogućuje dokaz da je notar Tomazin pisao rukopis »Liber statutorum doane«. Pismo testamenta je doduše tako nastradalo, da je nemoguće pročitati celi testamenat, ali se može pročitati godina 1282 i indikcija 10, koja u istinu odgovara toj godini, dalje potpis Tomazina kao notara i imena sudija Dimitrija Menčetića i Andrije Beneše, za koje nam je također iz drugih izvora poznato da vrše službu sudija god. 1282.¹⁶ Rukopis toga testamenta je mnogo izrazitija minuskula, nego li spomenuti rukopis Tomazinove listine iz god. 1285. Slovo »d« u testamentu konsekvntno je pisano u onom obliku, kakav nalazimo i u »Liber statutorum doane«, a kakav u listini od 1285 susrećemo samo retko. Slovo »s« testamenta spušta se doduše pod crtu za razliku od istog slova u carinskom zakoniku, ali je oblik i potez istog slova na kraju reči apsolutno identičan sa »s« na kraju reči u prvom i drugom dodatku carinskog zakonika. Isto tako su druga slova, na pr. a, r, i t. d. potpuno jednaka i u carinskom zakoniku i u testamentu. Taj testamenat pretstavlja zadnju kariku u nizu pisama notara Tomazina. Prvu i najpoznatiju vrstu imamo pred sobom u kursivi arhivskih knjiga, drugu u polukursivi listine iz god. 1285, treću u minuskuli testamenta iz god. 1282, a zadnju u brižljivoj minuskuli rukopisa »Liber stat. doane«. Kada se pregleda sve te vrste Tomazinovog pisma, onda više ne može da postoji sumnja da je

¹⁵ Faksimil toga Tomazinovog originalnog dokumenta v. kod Jov. Radonić, Dubrovačka akta i povelje. Knj. I/1 (= Izvori za ist. Juž. Slov. Ser. I, knj. I), Beograd, 1934, tab. X!

¹⁶ sr. notarske imbrevijature od okt. 1281 do okt. 1282, u kojima se često nalazi njihovo ime, kod Čremošnik, Kanc. i not. spisi, s. 67 sl.

zaista on pisao naš umetnički izrađeni carinski zakonik.

Posle takve konstatacije, na sve napred iznete prigovore može se vrlo lako naći zadovoljavajuće tumačenje. Razlika u pismu, t. j. upotreba minuskule u carinskom zakoniku i u testamentu, a kursive u njegovim notarskim konceptima, poteče prosto otuda što je Tomazin za važnije i svečanije prilike upotrebljavao i svečanije pismo, naime više ili manje izrazitu minuskulu, sa neznatnim razlikama u duktusu slova, dok mu je za svakidašnju upotrebu služila brža kursiva. Ispuštanje njegovog imena u naslovu carinskog zakonika stoji verovatno u vezi sa njegovom službom. Sva je prilika da onih dana, kada je pisao zakonik, još nije imao prava da se potpisuje kao notar. Dubrovačka vlada vrlo često angažuje činovnike (učitelje, lekare i t. d.) na izvesno kraće vreme na probu. Takvih slučajeva moglo bi se navesti iz dubrovačkih arhivskih knjiga velik broj. Godine 1277 Dubrovnik je imao da učini jedan presudan korak obzirom na vođenje važne institucije gradskog notarijata. Do tada, notarsko su zvanje obavljali isključivo domaći svećenici. Ali, sve veći zahtevi na stručnu kvalifikaciju notarâ doveli su do toga da su dalmatinski gradovi od sredine XIII veka dalje počeli nameštati stručnjake, na univerzitetima školovane notare iz Italije. Dubrovnik se je na taj korak odlučio tek g. 1277, kao najzadnji od svih većih dalmatinskih gradova, i kao prvog notara-stručnjaka namestio je Tomazina de Sauere.¹⁷ To imenovanje usledilo je negde posle 28 juna 1277, kada je, kao što već spomenusmo, zadnji put dokumentovan Tomazinov prethodnik pop Petar, a pre 9 januara 1278, od kojeg dana potiče prva do sada poznata listina Tomazina. Naš carinski zakonik dozvoljava opravdani zaključak da u septembru 1277, kada je zakonik pisan, Tomazin još nije formalno imenovan za notara, jer bi se u protivnom slučaju vrlo verovatno potpisao sa punim imenom kao notar i pisar rukopisa. Prema tome, Tomazin je ovaj rukopis valjda radio kao notar na probu, kao svoj »Meisterstück«, od koga je ovisilo hoće li biti imenovan za državnog dubrovačkog notara ili ne. Treba priznati da mu je »Meisterstück« uspeo iznad očekivanja. Dok smo do sada znali Tomazina samo kao vanredno savesnog i urednog radnika, »Liber statutorum doane« svedoči i o vanrednoj izvežbanosti njegove ruke i o njegovom ukusu i smislu za estetski izgled rukopisnog spomenika.

Dr. Gregor Čremošnik

¹⁷ G. Čremošnik, Dubr. Kancelarija str. 232.